

УДК 792.54 Йориш (477)«19»

Ізваріна Олена Миколаївна, доктор мистецтвознавства,
професор кафедри теорії та методики музичного мистецтва
Київського університету імені Бориса Грінченка

БІОГРАФІЯ В. ЙОРИША У СВІТЛІ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ 20-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ: ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА РЕТРОСПЕКТИВА

Висвітлюється маловідомі факти біографії та творчого шляху В. Я. Йориша, відомого українського композитора й оперного диригента, творчість якого тривалий час була забута в Україні. Розглядаються невідомі факти біографії композитора й оперного диригента В. Я. Йориша, які вперше вводяться в науковий обіг, зокрема, здобуття освіти, початок педагогічної та диригентської діяльності, подано огляд творчої діяльності митця у світлі нових архівних матеріалів, датованих 20 роками ХХ ст.

Ключові слова: архівні матеріали, оперна творчість, В. Йориш.

Історико-культурний процес становлення національного оперного мистецтва у другій пол. ХІХ ст. призвів до інтенсивних зрушень, які на початку ХХ ст. проявилися у формуванні української композиторської школи. Як наслідок – з'явилися різножанрові оперні твори, сформувався національний музично-драматичний театр, спроможний виконувати оперні твори українських композиторів. Проте українських опер на той час було мало, їх шлях на сцену оперних театрів був надзвичайно складним. Це стосується як творів М. Лисенка, так і його сучасників: П. Сокальського, М. Аркаса, П. Ніщинського, К. Стеценка, М. Леонтовича, оперні твори яких важко просувались на сцену або так і не мали сценічного життя.

Лише зі стабілізацією суспільно-політичного життя в Україні у 20-ті роки ХХ ст. настає час до певних зрушень у бік прогресу композиторської творчості. Значного поштовху у формуванні національне оперне мистецтво набуває в період так званої «українізації». А його інтенсивний розвиток починається з утворенням державних оперних театрів у Харкові (1925 р.), Києві та Одесі (1926 р.).

Поступово кожний оперний театр сформував власні репертуарні уподобання, проте репертуар театрів не вирізнявся розмаїттям, а нові твори повільно просувалися на сцену. Задля урізноманітнення репертуару кожного з оперних театрів партійне керівництво вирішило здійснити політику так званого «перекидання» оперних труп, тобто обмін оперними трупами між театрами Харкова, Києва, Одеси. Театри мали «помінятися містами» на один сезон. План роботи був чітким і цілком прийнятним. Проте життя внесло свої корективи. Важкі переїзди трупи з повним складом реквізиту, музичних інструментів, побутові незручності призвели до значних організаційних ускладнень та матеріальних труднощів. І все це певним чином впливало на якість постановок. Незважаючи на всі прагнення здійснити задум «перекидання» оперних театрів, план не спрацював і керівництво Наркомосу відмовилося від ідеї обміну стаціонарних оперних колективів.

З метою наближення оперного мистецтва до широкого робітничо-селянського загалу, зацікавлення його оперним мистецтвом, як носієм важливих суспільних цінностей, партійним керівництвом було ухвалене рішення про створення нових мобільних видовищних установ – так званих пересувних оперних театрів. Головною метою їх створення стало естетичне виховання трудящих і популяризація оперних творів, зокрема, сучасних українських. Таких театрів було створено чотири.

Першим пересувним оперним театром за рішенням Наркомосу України став Державний робітничий оперний театр – ДРОТ (1928 р.). Метою його діяльності стало ознайомлення робітництва з високим мистецтвом, яке раніше було привілеєм «вищої класи», повідомляє його директор Г. Вольгемут [2].

Тогочасна музично-критична преса вже передбачала тріумф їхньої діяльності. Організовані у стислий час (1928-1930 рр.), сформовані нашвидкуруч, без ґрунтовної матеріальної бази, завжди обмежені в коштах, переживаючи побутові складнощі пересувні оперні театри не витримали перевірки часом: їх існування припинилося 1930 р. Ідея пересувних опер виявилася нежиттєздатною; замість них були створені стаціонарні театри у Дніпропетровську, Вінниці, Луганську.

Одним із пересувних театрів, якому згодом пощастило дістати статус стаціонарного, був так званий ДРОТ – Державний робітничий оперний театр (1928-1930 р.). Одержавши статус стаціонарного (1930 р.), театр змінив назву на Дніпропетровський робітничий оперний театр (знову ж таки ДРОТ). З діяльністю ДРОТ'у буде пов'язаний творчий шлях відомого українського композитора і диригента В. Йориша (1899-1945 рр.).

Актуальність даної статті полягає у розкритті значення рукописної спадщини В. Йориша для розвитку української музичної культури першої третини ХХ ст. як досі малознаної її сторінки.

Метою даної статті є аналіз творчої діяльності В. Йориша на ниві композиторської діяльності митця та огляду архівних документів до його біографії, які вперше вводяться у науковий обіг.

Сьогодні творчість цього композитора майже забута, проте у 20-ті роки ХХ ст. він був відомий як композитор і диригент, оперні твори якого не сходили зі сцен усіх українських театрів. Його композиторську творчість і диригентську діяльність, біографічні відомості висвітлюють матеріали з архівних фондів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського (ф. 18) НАН України.

До висвітлення творчої особистості В. Йориша, зокрема, до його оперної спадщини, свого часу звертались мистецтвознавці Л. Архімович [1], В. Довженко [3], О. Ізваріна [4], Ю. Станішевський [6], А. Тулянець [7] у межах досліджень історії українського музичного мистецтва та української культури. Цілісного ж дослідження оперної спадщини митця на сьогодні не існує.

Біографічні відомості про В. Йориша обмежені. Проте, аналізуючи архівні джерела, дізнаємось, що ці документи часто доповнюють одне одне, з чого постає картина творчої біографії композитора. З «Автобіографії», власноруч укладеної композитором 2 грудня 1930 р., відомо, що народився він у Дніпропетровську 25 листопада 1899 р. (за новим стилем) у родині вчителів [5]. Цей факт підтверджує «Витяг» з метричної книги про хрещення у Лазаревській церкві Катеринославської єпархії м. Катеринослава, у якій значиться дата хрещення – грудня 26 числа (за старим стилем) та дата його народження – 12 листопада (за старим стилем) [5]. Батько, Яків Антонович Йориш (саме таке написання прізвища подається у ранніх документах), викладав математику, мати, Емілія Петрівна, – історію. Загальну освіту майбутній композитор одержав у Першій Катеринославській чоловічій гімназії, до якої вступив у серпні 1911 р. і яку закінчив 7 квітня 1918 р., як писали в ті часи – «при відмінній поведінці» [5]. Найкращі знання Йориш-гімназист показав із російської мови та словесності, філософії, фізики, історії, географії [5]. Натомість мало цікавився латиною, німецькою і французькою мовами та математикою, а малювання взагалі ігнорував, про що в атестаті є позначка «рисованню – обучался» [5].

У своїх автобіографічних нотатках автор сповіщає, що вищу фахову освіту він одержав у Катеринославському Вищому музичному технікумі за спеціальностями «Диригування» та «Композиція» у 1923 р. Копія «Посвідчення» Катеринославського музичного технікуму дає нові, поширені, відомості про термін перебування на навчанні: з 1920 р. по 23 червня 1924 р. по теоретичному факультету (клас теорії – композиції). «Випускним» твором В. Йориша стає кантата для симфонічного оркестру, мішаного хору та 4 солістів «Гімн праці».

Спеціальні дисципліни вивчав під керівництвом професорів Л. Цейтліна (інструментовка і оркестровка) та К. Корчмарьова (контрапункт, fuga, вільна творчість). Серед обов'язкових дисциплін значилися суспільствознавство, історія музики, історія мистецтв та естетика, елементарна теорія, сольфеджіо, транспонування і читання з аркуша, фортепіанна гра [5].

Працювати В. Йориш почав із 1914 р. валторністом в оркестрі Опери Южина у Катеринославі. Згодом диригував різними оркестрами. Так, у 1916-1917 рр. диригував оркестром робітників Калачевської рудні Криворізької округи. У період 1919-1924 рр. – червоноармієць VII залізничного полку військ ГПУ (за час цієї роботи нагороджений грамотою). Одночасно у період 1921-1923 рр. керував оперним класом та займав посаду декана музично-теоретичного факультету Дніпропетровського музичного технікуму НКО.

Архівні джерела доводять, що у своїй творчій діяльності В. Йориш часто буде суміщати кілька посад одночасно: до цього призводять не лише мистецькі інтереси, а й необхідність утримувати родину в тяжкі часи 20-х років. Отже, з 1920 р. працював диригентом різних оперних колективів, зокрема, опери Зіміна (1923 р.), Київської опери (1924-1925 рр.), ДРОТ'у (з 1928 р.). Разом із тим, завідував музичною частиною Театру ім. М. Заньковецької (1926, 1927-1928 рр.). Водночас (1923–1928 рр.) вів оперний клас і займав посаду декана теоретичного факультету Дніпропетровського музтехнікуму НКО [5].

Як свідчать матеріали особистого архіву композитора, він не цурався і наукової праці: з 1922 р. проводив «науково-творчу роботу», а саме:

- написав за період 1922–1930 рр. дві опери «Кармелюк» та «Бур'ян»;
- низку симфонічних творів («Першу» симфонію, симфонію № 2, третю симфонію «Пам'яті Шуберта»; симфонічну поему «Купець Калашников»; симфонічну сюїту «Базар»);
- інструментальні твори (струнний квартет);
- солоспіви («Завод», «Жінці-будівниці», «Батько й син», «Трактористи», «Гроза», «Пісня коліс») [5].

З наукових робіт композитор вирізняє науково-методичні розробки: «Практичний курс сольфеджіо», «Практичний курс аналізу», «Лекції з інструментовки», «Лекції з музичної форми», а також «Експериментальні роботи з аналізу української народної творчості» [5]. В архівах збереглися «Програми за 1925-1926 навчальний рік з курсів гармонії, аналізу, інструментовки, енциклопедії» [5].

У своїй «Особовій справі» (без дати) він вперше подає сучасне написання свого прізвища – Йориш. Проте приблизно цей документ можна вважати належним до періоду 1921-1923 рр., оскільки саме в той час він працює у Музичному технікумі, для якого й була укладена «Справа». З документа стає відомим, що він перебував на військовому обліку, був членом «Рабіс», у партії не значився та не мав революційного стажу. Місцем своєї фахової освіти назвав Катеринославський музичний технікум, спеціальність – «музикант, теоретик, диригент». Стаж роботи на момент укладання даного документа мав 4 роки, а диригував з 1916-го. На той час В. Йориш вже був одружений, мав на утриманні дружину.

У документі він зазначив свою посаду і навчальні дисципліни, які викладав у Музичному технікумі: «викладач теоретичних предметів» (гармонія, інструментовка, енциклопедія), а також – «диригент симфонічного оркестру та опери». Його тижневе навантаження як викладача було доволі значним: 28 год. [5].

Творчий шлях В. Йориша пов'язаний з I пересувним Державним робітничим оперним театром (ДРОТ), організованим у серпні 1928 р. Тут він працював головним диригентом, віддаючи перевагу постановкам оперних вистав. Проте до цієї посади прийшов не одразу. Спочатку посідав посаду диригента з виконанням обов'язків хормейстера (1928-1930 рр.) і лише з 1930 р. стає головним диригентом ДРОТ'у. Потім творчий шлях диригента приведе його до Харківської Столичної опери (1933-1934 рр.), а звідти – до Київського оперного театру (1934 р.).

Для ДРОТ'у В. Йориш став і головним автором сучасних оперних творів. У 20-ті роки набула актуальності проблема композиторських кадрів при оперних театрах, отже мати у складі трупі театру власного композитора, до того ж оперного, було доволі престижним. У досліджуваний час такими кадрами володіли також Одеський оперний театр, де працював талановитий композитор і диригент В. Феміліді, а згодом композитор і відомий оперний співак О. Чишко.

Оперні театри прагнули всіляко просувати опери «своїх» авторів на власні сцени, навіть «змагалися» за «кількісні показники» поставлених оперних творів. Навіть лібрето опер часто відображали ті самі сюжети. Так, сюжет про І. Кармелюка використали в своїх творах В. Йориш та В. Костенко, про М. Щорса – Б. Лятошинський та В. Йориш.

Композитори, зі свого боку, мали можливість побачити власне оперне творіння на сцені у стислий час, адже оперних творів на сучасну тематику було обмаль і їх поява сприймалася як значне явище української культури.

Отже, для ДРОТ'у написані В. Йоришем й поставлені під його орудою всі його опери «Кармелюк» («Іван Кармелюк») та «Поема про сталь» (опера «Бур'ян» залишилася незавершеною). Проте, хоча оперна творчість В. Йориша вважалася на той час сучасною і такою, що відбиває певні досягнення і протиріччя доби, вона не витримала перевірки часом і залишилася сторінкою історії українського оперного мистецтва. Причинами можуть бути, з одного боку, прагнення композитора відтворити сучасну тематику і героїзовані сюжети національної історії сучасними засобами (як вони тоді розумілися), з іншого – відмова від особливостей, притаманних оперному жанру, вільне ставлення до законів оперної драматургії призвело до того, що опери В. Йориша, популярні у 20-ті роки, з часом зійшли зі сцени і майже забуті сьогодні.

Список використаної літератури

1. *Архімович Л.* Шляхи розвитку української радянської опери / Л. Архімович. – К. : Муз. Україна, 1970. – 374 с.
2. *Вольгемут Г.* Державний Робітничий Пересувний Оперний Театр / Г. Вольгемут // Музика – масам. – 1929. – № 1.
3. *Довженко В.* Нариси з історії української радянської музики. В 2 ч. Ч. I / В. Довженко. – К. : Муз. Україна, 1957. – 376 с.
4. *Ізваріна О.* Українське оперне мистецтво в історії національної художньої культури другої половини XIX – першої третини XX століття : монографія / О. Ізваріна. – К. : НАКККіМ, 2011. – 236 с.
5. *Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнології ім. М. Т. Рильського. Ф. 18.* «Володимир Якович Йориш. Біографічні матеріали, 1899-1939». – 64 арк. – Рукопис.
6. *Станішевський Ю.* Оперний театр Радянської України / Ю. Станішевський. – К. : Муз. Україна, 1988. – 264 с.
7. *Тулянцев А.* Дніпропетровський робітничий оперний театр: етапи формування і становлення / А. Тулянцев // Мистецтвознавчі записки : зб. наук. пр. – К. : Міленіум, 2009. – Вип. 16. – С. 88–96.

References

1. *Arphimovich L.* Shlyaphi rozvitku ukrainskoi radyanskoï operi / L. Arphimovich. – K. : Muzichna Ukraina, 1970. – 374 s.
2. *Volgemut G.* Derjavniji Robitnichiji Peresuvniji Operniji Teatr / G. Volgemut // Muzika – masam. – 1929. – № 1.
3. *Dovjenko V.* Narisi z istorii ukrainskoi radyanskoï muziki. U 2 ch. Ch. I – K. : Muz. Ukraina, 1957. – 376 s.
4. *Izvarina O.* Ukrainske operne mistetstvo v istorii natsionalnoi thudoznoi kulturi drugoi polovini XIX – pershoi tretini XX stolittja : monografia / O. Izvarina. – K. : NAKKKiM, 2011. – 236 s.
5. *Institút mistetstvoznavstva, folkloru ta etnologii im. M. T. Rilskogo F. 18.* Volodimir Jakovich Jiorish. Biografichni materiali. 1899-1939. – 64 ark. – Rukopis.
6. *Stanicheskij U.* Opernii teatr Radjanskoï Ukraini / U. Stanicheskij. – K.: Muz. Ukraina, 1988. – 264 s.
7. *Tuljantsev A.* Dnipropetrovskij robitnuchiy opernuy teatr: etapu formuvannya i stanovlennya // Mistetstvoznavchi zapiski : zb. nauk. pr. – K. : Milenium, 2009. – Vip. 16. – S. 88–96.

Изварина Елена Николаевна, доктор искусствоведения, профессор кафедры теории и методики музыкального искусства Киевского университета имени Бориса Гринченка

Биография В. Йориша в свете архивных документов 20-х годов XX столетия : историко-культурная ретроспектива

Рассматриваются неизвестные факты биографии композитора, оперного дирижера, которые впервые вводятся в научный обиход. В частности, получение образования, начало его педагогической и дирижёрской деятельности. Представлен обзор творческой деятельности композитора в свете новых архивных материалов, датированных 20 годами XX века.

Ключевые слова: архивные материалы, оперное творчество, В. Я. Йориш.

Izvarina Olena, doctor of Arts, assistant professor, professor of the chair of theory and technique of musical arts of the Institute of Arts of Borys Grinchenko Kyiv University.

Biography of V. Yorysh in the light of archival documents of 20-s of XX century: historical and cultural retrospective

The article reveals little known facts of the biography and creative way of V. Ya. Yorysh, known Ukrainian composer, opera conductor, teacher and public figure, whose creativity has been forgotten in Ukraine for a long time.

The relevance of this article lies in revealing the importance of manuscript heritage by V. Ya. Yorysh for the development of Ukrainian musical culture of the first third of the XX century as yet little known page.

The purpose of this article is to analyze archival documents for biography of V. Ya. Yorysh in their historical and cultural retrospective.

The article considers unknown facts of the biography of the composer, which are introduced into scientific circulation for the first time. In particular, obtaining education both general and professional, beginning of his performance, pedagogical and conducting activity, work in management positions. V. Y. Yorysh started to work at the age of fifteen years as French horn player, he conducted the orchestras from seventeen years old. An overview of the artist's creative activities is provided in the light of new archival materials dated 20s years of the twentieth century.

National operatic arts acquired significant impact in formation during the so-called «Ukrainization». Intensive development of Ukrainian opera arts began with the formation of the State Opera Houses in Kharkiv (1925), Kyiv (1926) and Odessa (1926).

In order to bring opera nearer the wide worker-peasant masses, their interest in opera as a carrier of important social values, the party leaders decided to create new mobile entertainment establishments – so-called mobile opera houses. The main purpose of their creation was the aesthetic education of workers and popularization of operatic works, including modern Ukrainian ones. 4 such houses were established. One of the mobile theaters, which later was lucky to get a permanent status, was so-called DROT – State working class opera house (1928-1930). After receipt of permanent status (1930), the theater changed its name to Dnipropetrovsk working class opera house (again DROT). The career of the famous Ukrainian composer and band director V. Ya. Yorysh (1899-1945) was associated with DROT activities.

The period of the composer's creative work in the mobile opera house (DROT) was associated with the creation of his famous operas «Karmelyuk» and «Poem of steel» that were staged not only by this House, but all opera houses of Ukraine. However, they did not stand the test of historical time and now are the page of history of Ukrainian opera.

Key words: archival materials, operatic creative activity.

Надійшла до редакції 17.11.2015 р.